

A csata legkiemelkedőbb ütközete a herkály-pusztai lovassági ütközet volt, a szabadságharc során korábban sosem látott tömegű tüzérség és lovasság felvonultatásával. A szerző álláspontja szerint a kora esti időpontban zajlott nagy erejű, ismételt tüzérségi és lovassági támadások fő célja – a korábbi állásponttól eltérően – nem az Ószőnyön át Budára vezető út megtisztítására irányuló erőfeszítések megkönnyítése volt –, sokkal inkább a katasztrofális helyzetben lévő Schlik-hadtest átkarolása lehetett a magyar fővezér fő szándéka. A magyar harcászati főlényt csak a császári túlerő és Görgey megsebesülése volt képes ellensúlyozni.

Az utószóban az örök kérdést teszi fel a szerző: ki győzött? Mindkét fél, ahogy az a fővezérek hadseregarancsaiból kitűnik? A szerző megfogalmazása szerint harcászati értelemben a honvédsereg, de a csata egészét tekintve, inkább a császári akarat érvényesült. Végül is azonban a nap során nem dőlt el semmi.

A tanulmány megfelel a modern csatakutatóknak azon elvárásának, hogy figyelembe veszi az összecsapások során jelentkező objektív

tényezők vizsgálatát is, például a csata színterének tanulmányozását a történeti földrajz segítségével egészíti ki, valamint a szubjektív tényezők (pl. a parancsnokok személyisége, a csapatok mentalitása) hatását is elemzi. Utóbbit főleg a jól megválasztott idézetek világosítják meg az olvasó számára. Ennek során a katonák tevékenységére hatást gyakoroló körülmények maradéktalan feltárásával minél teljesebb eseményrekonstrukcióra törekedve mutatja be a csata lefolyását és ezzel lehetővé teszi annak objektív értékelését.

A könyv részletes jegyzetapparátusa és a jól követhető, olvasmányos szövege azt jelzi, hogy a szerző egyaránt szánta azt a szakma képviselőinek és a laikus közönségnek. Egyedül talán egy részletesebb képlethelyjegyzéket hiányolhatunk a mű végéről, melyet német, angol, és szlovák összefoglaló zár.

Csak elismerőleg szólhatok a kötetéről, melyet jó szívvel ajánlhatok minden érdeklődőnek, s melyért dicséret illeti a kiadót, a Hadimúzeum Alapítványt is.

Pásztai László

ÁCS TIBOR

BOLYAI JÁNOS ÚJ ARCA – A HADI MÉRNÖK

(Akadémia Kiadó, Budapest, 2004. 631 o.)

Az Osztrák Császárság a XIX. század Európájának meghatározó nagyhatalma volt, jelentős pillére annak a politikai-katonai egyensúlynak, melynek a földrész fennálló viszonyait kellett biztosítani. Ennek legfontosabb eszközei azok a haderők voltak, melyek létszámukat egyre gyarapítva igyekeztek megfelelni feladatuknak. Köztük az egyik legtekintélyesebb a császári-királyi hadsereg volt, melyet az előző néhány évtized ugyan jócskán megtépázott, gondoljunk csak a Nagy Frigyes vagy a Napóleon elleni háborúkra, de a híres német-római császárok idején kivívott büszkeség továbbra is jellemezte. Nem is lehetett ez másként, hisz a soknemzetiségű birodalom összetartásának legfontosabb eleme csak a „nemzetek felett álló,” homogén hadsereg lehetett. Mi határozhatja meg egy hadsereg erejét, értékét? Korszerű fegyverzetén, megfelelő létszámán kívül elsősorban

a felkészültsége, melyben a tisztii állomány játssza a döntő szerepet. Ha a tisztek nem rendelkeznek megfelelő képzettséggel és elkötelezettséggel, akkor aligha állhat irányításuk alatt egy jó, megbízható hadsereg. Ezt nagyon jól tudták Bécsben, amikor létrehozták azokat az intézményeket, amelyekben a tisztjelöltek alapos, gondos képzést kaptak. Köztük mindenképpen az elsőnek számított az a Hadmérnöki Akadémia, ahol nemcsak a birodalom legkiválóbb tanárai tanítottak, hanem ahová már bejutni is komoly dicsőséget jelentett. Mindennek alátámasztása most már nem okoz nagy nehézséget, hisz csupán el kell olvasnunk Ács Tibor legújabb könyvét, mely Bolyai János katonai pályafutásáról szól.

Ez az új Bolyai-életrajz más, mint az eddigiek, hisz a matematikust hadmérnöként, katonaként mutatja be, s azt vizsgálja, hogy ennek milyen szerepe volt Bolyai tudóssá

válásában és életében. A könyvben különösen nagy hangsúlyt kapnak az akadémiai tanulmányok, annak a közegnek a bemutatása, melyeknek meghatározó jelentőségük volt a fiatalember fejlődésében. A mai viszonyok ismeretében szinte alig hihető, hogy ebben az időszakban a hadsereg tekintélye, elismertsége, a képzés magas színvonala milyen nagymértékben segítette, segíthette tagjainak akár tudóssá válását is.

Ács Tibor kitűnően mutatja be Bolyai János akadémiai éveit, pályakezdését, működését a hadseregben, miközben képet kapunk, mindazon körülményekről, amelyek között hőstünk felnőtt, tanult és dolgozott. A források teljesnek mondható feldolgozásával, amennyire lehetséges, megismerhetjük a Bolyai-család magánéletét és a világot, amilyenek Bolyai János látta. Rendkívül értékes része a könyvnek – úgy mellékesen – a mérnökakadémia és az ott folyó oktatás bemutatása. A szerző szerint ennek a tanintézménynek rendkívüli szerepe volt Bolyai tudóssá válásában, hisz ott felkészült tanárok a legkorszerűbb ismereteket oktatták nem csak a hadtudomány, hanem más tudományterületek vonatkozásában is. Ács Tibor alapos ismereteket nyújt a császári-királyi hadsereg mérnökkari szolgálatáról, jelentős erődítményeiről, melyek néhány éven keresztül a matematikus és hadmérnök életének meghatározó közegét jelentették.

Bolyai aktív katonai pályafutása 1833-ban, harmincegy éves korában véget ért. Ha nem tudnánk azt, hogy Bolyai milyen nagyot alkotott a világ megismerésében, hanem csupán mint katonatisztet kellene a hadseregben eltöltött évei alapján megítélnünk, akkor bizony meglehetősen lesújtó véleményünk alakulhatna ki róla. A szolgálati jellemzésekből egy munkáját elhanyagoló, ha lehet betegszabadságra távozó, legfeljebb a sakkjátékért lelkesedő, alig használható tiszt képe rajzolódik ki. Pedig felettesei ismerték és elismerték kivételes képességeit és igyekeztek őt megtartani a hadsereg számára. Bolyai azonban nem lelkesedett a mindennapok csapatélete iránt – ami persze egyáltalán nem csodálható – és amikor csak módja volt rá, távol tartotta magát a szolgálattól. Amikor pedig lehetővé vált számára, azonnal nyugdíjba vonult, ráadásul addigi szolgálataira hivatkozva, kérvényezte a kiemelt nyugdíj folyósítását is. A tudós e lépését már nem is érdemes minősíteni. Bolyai félrokkantként vonult nyugállományba, amit annak reményében engedélyeztek neki, hogy

felépülése után visszatér a hadsereghez. Ez azonban nem következett be, nem lett aktív tagja többé sem a császári-királyi hadseregnek, sem pedig 1848–49-ben a magyar honvédseregnek.

Ezzel el is érkezünk Bolyai János életének nagy kérdéséhez, vajon miért tartotta magát távol az 1848–49-es magyar szabadságharctól? Az az ember, aki minden levelét mérnökkari másodkapitányként írta alá, miért nem vett részt a megalakuló honvédsereg szervezésében és annak küzdelmeiben? Ács Tibor e kérdéskört rendkívüli alaposággal körüljárta és hőstünk nagy szerencsésen rendkívül tapintatosan bánt vele, amikor levonta a következtetéseket. „A cs. kir. katonai hatóság Bolyai forradalom és szabadságharc alatti magatartásában és cselekedetében semmi olyat nem talált, amiért nyugdíját elvették volna.” Ezek a sorok mégis ítéletet mondanak a matematikus felett.

A szabadságharc időszakát bemutató rész igen részletes és elemző. A szerző ebben az esetben többször alkalmazta azt a módszert, hogy a köztörténeti, illetve a hadtörténeti események részletesebb bemutatásával igyekezett megvilágítani azt, hogy Bolyai milyen közegben élt, mikről tudhatott, milyen hatások érthettek. Ezekből a leírásokból képet kaphatunk az erdélyi eseményekről és arról is, hogy egy erdélyi polgár hogyan láthatta mindazt, ami körülötte történt. Hogyan látta és hogy viszonyult hozzá.

A forradalom győzelme mindenki számára lehetővé tette, hogy aktív szerepet játsszon a közéletben, vagy legalábbis vélemény nyilvánítson az átalakuló politikai, társadalmi életéről. Amikor pedig már látszott, hogy a háború elkerülhetetlen, szinte erkölcsi kötelességként fogalmazódott meg, hogy ki-ki a maga módján részt vegyen a forradalom vívmányai és a haza védelmében. Természetesen akkor is voltak szép számmal olyanok, akik ezt nem érezték magukra nézve kötelezőnek és különböző ürüggyel távol maradtak a „haza szent ügyéért” vívott harctól. Sajnos közöttük volt Bolyai János is, akit pedig többször is felszólítottak arra, hogy vállaljon szolgálatot a hadseregben. Nem szeretnénk ugyanakkor pálcát törni a híres matematikus felett, hisz nyilvánvaló: az egyén szuverén döntése az, hogy miként szolgálja a hazáját. Bolyai úgy gondolta, a tudományban elért eredményeivel már teljesítette a hazája iránti kötelességét és továbbra is inkább a matematikával kívánt

foglalkozni. Ez tulajdonképpen elfogadható is lehetne, de szerencsére ellenpélda is van bőven. Elég, ha csak Petőfi Sándor nevét említjük, de rajta kívül nagyon sok tudós és művész szolgálta a szabadságharc ügyét fegyverrel, vagy más módon. Bolyai esetében ez azért merül fel különös hangsúllyal, mert közismert ember volt, és mert kiváló felkészültségű hadmérnöknek gondolták.

A magyar honvédsereg szervezésénél a nyugállományú tisztek, altisztek igen komoly szerepet játszottak. Aki magát magyar érzelműnek gondolta szinte azonnal jelentkezett az alakuló nemzetőrséghez, majd a honvéd csapatokhoz. Kézenfekvő párhuzamot vonnunk Bolyai és Földváry Károly között. Utóbbi nem messze lakott Marosvásárhelytől, ahol Bolyai élt, egy Nyárad menti kis faluban gazdálkodott feleségével, a keménykezü asszony hírében álló Túry Birivel. Földváry néhány évvel fiatalabb volt Bolyainál, de mindketten sok évet töltöttek el tisztként a császári-királyi hadseregben. A Székelyföldről származó Földváry, aki szintén nem örvendett éppen kiváló egészségnek, már 1848 júniusában a honvédseregben szolgált és alig több mint egy év után ezredeként fejezte be a háborút, mint az egyik legnépszerűbb, legtöbb dicsőséget szerzett törzstiszt. Meg is kapta „méltó” büntetését, halálra ítélték, amit várfogságra enyhítettek.

Bolyaitól természetesen aligha volt elvárható, hogy a csatamezők hőse legyen, már csak egészségi állapota és egyénisége miatt sem, de az, hogy esetleg egy minisztériumi állást vállaljon, vagy valamelyik parancsnokság törzsében hasznosítsa kiváló képességet, talán igen. Sőt szűkebb szakterületén is kiváló szolgálatokat tehetett volna, hisz Marosvásárhelytől nem messze, Gyulafehérvár

ostrománál igen csak elkelt volna egy jó mérnökkari tiszt. (Bár ennek a várnak a parancsnoka az a Gedeon tábornok volt, akire Bolyai nagyon haragudott, mert nem fizette ki neki a nyugdíját.) Hasznosíthatta volna magát Temesvárnál vagy Aradnál – mind kettőt hosszú hónapokig magyar csapatok ostromolták –, melyeket igen jól ismert, korábban szolgált bennük. Bolyai azonban betegségére hivatkozva semmilyen feladatot nem vállalt, csupán a nyugdíjának folyósításával foglalkozott. Nézete, hozzáállása a szabadságharc ügyéhez 1849 júniusában változott meg, a nagy győzelmek után, amikor hosszú, terjengős levelet fogalmazott Kossuth Lajoshoz. Ez a levél, ha egyáltalán valóban feladták, valószínűleg sohasem érkezett meg a kormányzóhoz.

Mindezeket azért írhattuk le, mert Ács Tibor olyan könyvet tett elénk, melyben nagyon életszerűen és nagyon emberi közelségből ismerhetjük meg a híres matematikust, Bolyai Jánost. Nem képleteken, levezetésekön keresztül kell megítélnünk egy ember életét, tevékenységét, hanem levelek, szolgálati jellemzések, orvosi jelentések alapján. Olyan részletes ez a könyv, hogy valóban vállalkozhatunk megalapozott véleményalkotásra, akár ellentétre is, mint a fent leírtak. A szerző esetenként hivatkozik még feltárára váró forrásokra, de azok e rendkívül hitelesnek elfogadható képet aligha változtatják meg.

A fentiekhez talán még azt tehetnénk hozzá, hogy nem gondoljuk szerencsésnek egy katonai tanintézetet éppen Bolyairól elnevezni. Hagyjuk meg ezt a polgári tanintézeteknek, amelyek méltán állíthatnak emléket így is a zseniális tudósnak, Bolyai Jánosnak.

Csikány Tamás

CLAUS P. STEFANSKI – DIRK STEFANSKI

DIE LANGEN OFFIZIER-SEITENWAFFEN DER DEUTSCHEN MARINEN

(Verlag E. S. Mittler und Sohn GmbH. Hamburg – Berlin – Bonn, 2000. 174 o., 249 fekete-fehér, 20 színes illusztráció)

A kötet szerzői, a Stefanski fivérek e sajátos fegyvertörténeti gyűjtőterületre specializálódtak. Egyes eredményeiket korábban már szakfolyóiratokban közölték. Megjegyzendő, hogy a korábbi szakkönyvek

a német haditengerészet esetében inkább a tiszti- és dísztőrökre fektették a hangsúlyt, s a kardanyagot kevésbé érintették (pl. Thomas M. Johnson nemzetközileg általánosan használt kézikönyvsorozata). Könyvük az első